GLOBALNÍ RECESE – LIDSKÉ ZDROJE A REGIONÁLNÍ ROZVOJ ČESKÉ REPUBLIKY

Petr Chalupa, Dana Hübelová

Abstract

Social and economical development does not have linear course. About ten-year smaller recessions were replaced by global recession at the present time. Reduction of the population purchasing power has an impact on costs reduction, which donated development of the human resources quality and also on costs reduction, which donated regeneration and leisure time activities. Thus cyclic economical recession does not mean only industrial production reduction, reduction of population consumption and reduction of the living standards, but it is also translated into the qualitative level of the regional development, where investments intended for tourism were reduced.

Keywords: global crisis, human resources quality, region, regional development

Úvod

Na přelomu 60. a 70. let byl vrchol IV. K-vlny (*Kondratjevovy vlny*) po níž následovala dlouhá deprese. Při mechanické interpretaci těchto dlouhých vln lze nástup další vlny, zřejmě již v globálním měřítku, očekávat zhruba v období 2015 až 2025. Kolem let 2040 až 50 tak hypoteticky nastává vrchol cyklu, spojený s další tzv. otevírací krizí (minulé 1871, 1917 či 1968 a současná) (1). Kondratjevova teorie je považována za důvěryhodnou a v globalizovaném světě význam působení vln narůstá. V době vzestupu těchto vln mají střednědobé cykly kratší fázi deprese, při dlouhodobém poklesu je tomu naopak.

Neoliberalismus, což je vláda globální finanční oligarchie od 70 let vedl k tomu, že byla postupně porušena poválečná relativní rovnováhou mezi prací a kapitálem, což vedlo závěrem prvního desetiletí tohoto století ke vzniku peněžní krize, kterou lze považovat za zvláštní primární fázi každé všeobecné výrobní a obchodní krize (2). Neoliberalismus dal vznik zákonům, které oddělily finančnictví od ostatního hospodářství (srov. Skokan, 1998). Až do té doby bylo finančnictví závislé na hospodářství země. Banky financovaly růst ekonomiky a z toho měly své zisky. Pro jejich zvýšení se zákonnou formou oddělila činnost bank od ekonomik zemí. Bankovními operacemi na burzách bylo umožněno finančnímu sektoru vytvářet zisky přímo mezi sebou. Navíc to jsou zisky nezdaněné, protože finanční operace se nikde nezdaňují. V současné době je ve světovém oběhu zhruba 50 krát více dolarů než je hodnota veškerého zboží.

Cílem příspěvku je prezentovat symbiotickou propojenost mezi současnou globální a českou ekonomikou a jejich vlivem na regionální rozvoj.

Globální úroveň recese.

Proces globalizace světa přinesl politiku neoliberalizmu, která se dostává do rozporu se stávajícím evropským státně-sociálním modelem kapitalizmu. Nahrazuje ho „darwinistickým volně-tržním“ globálním modelem, který usiluje o nahrazení stávajícího institucionálního uspořádání novými silně koncentrovanými a finančně propojenými nadnárodními sociálními, politickými, ekonomickými a vojenskými řídicími strukturami, což, zejména od počátku tohoto století, vede k nárůstu privatizace moci v globálním měřítku. Výsledkem je fakt, že se vážné diskuze nevedou jen o rozdělování nedostatkových zdrojů v rámci národního státu, ale stále více i globálně. A to včetně strategických surovin, které se mohou stát předmětem příštích politických spekulací a možných vojenských konfliktů (Ištók, 2003).

Současný globalizovaný kapitál dosahuje monopolu nízkých výrobních nákladů a monopolního zisku především díky volnému pohybu po světě. Od 70. let „finanční alchymii“ došlo ke vzniku zcela jiného paradigmatu finančního kapitálu orientovaného na dosažení co největších zisků při růstu cen surovin, nebezpečí vzniku finanční krize a permanentně drasticky zvyšovaného kvalitativního rozdílu mezi Bohatým Severem a Chudým jihem.

Tento neoliberalizační proces se projevuje těmito znaky:

- Výroba zboží obsahujícího vyšší nadhodnotu se přesouvá do zemí s nejnižšími výrobními náklady, tedy především s co nejlevnější pracovní silou. Důsledkem je, že při současném volném pohybu kapitálu po naší planetě lze si jen těžko představit, že by např. evropský dělník za stejnou mzdu a shodných sociálních podmínek mohl cenově konkurovat asijskému výrobci.

Odsun výrobních odvětví ze zemí a regionů do oblastí, kde výroba přináší větší zisky, způsobuje nejen pokles konkurenceschopnosti, ale spolu s ním odchází z regionu i práce.

- Vzniká tak další zásadní rozpor, protože realizace vyrobené nadhodnoty probíhá naopak ve státech s vyšší masovou koupěschopnou poptávkou a kupní silou obyvatelstva. Zde vlastníci kapitálu a obchodníci za pomoci sdělovacích prostředků podporují a stimulují potřebu kupovat předražené výrobky, byty, domy, technologie, a to na úvěry a hypotéky, které lze jen s obtížemi splácet.

Nesplacené dluhy spôsobujú bankroty bank a problémy zemí z jejich státními dluhy. Toto názorně demonstrovaly americké banky, které nepožadovaly žádné doklady o příjmech žadatelů a tak na hypoteční úvěry pak dosáhl každý.

Odpoutání úvěrů a finančních derivátů od reálné ekonomiky vedlo k nedostatku hotových peněz, což následně nutilo bankovní systém k nadvýrobě peněz „z ničeho.“ Finanční inovace nejen dramaticky zvýšily moc a vliv bankéřů na politiky, ale daly vznik virtuální finanční oblasti odtržené od reálné ekonomiky. Ta je přece hlavně o tom, že se věci a peníze otáčejí. Hlavním motorem ekonomiky země je narůstající koloběh peněz: výroba – spotřeba. Zaměstnanci například vyrobí auta, za svou práci dostanou peníze a za peníze si koupí zboží, které zase vyrobili jiní zaměstnanci a když to zboží koupili, může se vyrábět další zboží. Na základní koloběh navazují menší koloběhy peněz, jejich jádrem je stát s přerozdělováním peněz a oblast služeb.

Střední třída - nejpočetnější skupina obyvatelstva - začíná chudnout. Snižuje se spotřeba obyvatelstva a dochází k poklesu jeho životní úrovně. Stát, který stále méně může ovlivňovat a regulovat pohyb globálního kapitálu chudne (3).

Dokladem je vznik současné situace v Americe a z většiny evropských zemí, které původně vyráběly zboží nejen pro své obyvatele, ale výrazně je také exportovaly. Těžiště této výroby bylo přesunuto nejen do Číny, která nyní exportuje výrobky pro půl světa, ale i do Brazílie a dalších - původně ekonomicky méně vyspělejších zemí. Pro potvrzení výše uvedeného poslouží příklad.

Tab. 1: HDP podle parity kupní síly a odhad roku 2020

Table 1: GDP at purchasing power parity and the estimate for 2020

	Země	HDP Bil. USD	Podíl na světové ekonomice v %	
			2005	2020
1	USA	12,4	22,5	17
2	Čína - Brazílie	5,3 - 1,6	9,7 - 2,9	14 - 7

Zdroj: Stockholmský institut pro výzkum míru, SIPRI

V 80. letech vyhlásil prezident Reagan tzv. ekonomiku služeb a všeobecně se začalo usuzovat, že vyspělost země se rovná podílu ekonomicky aktivních osob zaměstnaných ve službách (Blažek, 2009). Při hodnocení nárůstu podílu osob pracujících ve službách se zapomnělo, že služby jsou navázány na výrobu a podnikatelský sektor. Přejít z role producenta do role obslužného pracovníka znamená vznik méně potentního konzumenta. V průmyslu evropských zemí, které prodávají současnou recesi, ubylo za posledních 15 let asi 10 milionů pracovních míst, která sektor služeb nebyl schopen naplnit.

V souvislosti s výše uvedeným se nabízí otázka, jak tedy zařídit, aby se zvýšila koupěschopnost obyvatelstva, jehož hlavním příjmem jsou mzdy.

Řešením není:

- Zvýšení minimální mzdy, protože zaměstnavatel (výrobce) bude nucen omezit výrobu, snížit platy vyšším manažerům anebo zvýšit cenu výrobku, což vede k inflaci a k odchodům specialistů a řídicích pracovníků ke konkurenci.
- Převod výroby do zemí, kde jsou vypláceny výrazně nižší mzdy, znamená sice na jedné straně snížení nákladů na výrobu, ale na druhé straně startuje ekonomické a sociální problémy v regionu, kde výroba končí. (Tento způsob snižuje sice výrobní náklady, ale v praxi si ho mohou dovolit realizovat jen velké nadnárodní firmy, které se v rámci globální konkurenceschopnosti takto snaží co nejvíce snižovat ceny výrobků.)

Při řešení daného problému je třeba vycházet z toho, že stroje a výrobní technologie lze převést do různých zemí, avšak jádro původních zaměstnanců je vázáno k místu výroby v daném regionu (Tofler, Toflerová, 2001). K tomu, aby došlo k regionálnímu rozvoji za nejvýznamnější v současné nastupující postindustriální epoše, považujeme rozvoj lidského kapitálu (4).

Recese v České republice

O plošném zprůmyslnění svědčí fakt, že již v roce 1970 bylo v České republice jen šest obcí, z nichž do průmyslu nevyjíždělo nejméně 10 osob, a tudíž je nebylo možno zařadit do systému průmyslových míst a regionů. Na druhé straně vlivem technologické a zejména majetkové koncentrace tu byly průmyslové kolosy čítající i desetitisíce zaměstnanců. Po r. 1989 prošla společnost zásadními společenskými i ekonomickými změnami, kterým nepředcházela vznik kvalitní legislativy, takže se z privatizace v mnoha případech stávalo „promyšlené tunelování“ (srov. Borecký, 2011). Přejít z centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní byl sice nezbytný, ale transformační nezvratné chyby a pochybné machinace způsobily společnosti škodu za asi 680 miliard Kč (5).

Vlivem následných strukturálních změn došlo i u nás k poklesu pracovníků primárního a sekundárního sektoru. Z původního počtu 1,4 tis. velkých podniků byl za 17 let průmyslový potenciál republiky složen z devíti tisíc převážně malých podniků jen s 20 a více zaměstnanci (nepočítaje na 297 tisíc podniků fyzických a právnických osob). Na jeden podnik tak v průměru připadlo čtyři až pět zaměstnanců a začala dominovat konzumně terciérní ekonomika stojící na hypermarketech, cestovním ruchu, pohostinství, obchodu, informačních, poradenských a realitních službách (Janoušková, 2011). V průmyslu se během

dvacetiletého období snížil počet zaměstnanců (1,57 mil. v r. 2008) s jediným nebo hlavním zaměstnáním o více jak 520 tisíc osob, tedy téměř dvojnásobně než je tomu v souhrnu za celé národní hospodářství.

Projevilo se to i tak, že v polovině první dekády tohoto století poklesla česká ekonomika ve světovém žebříčku z původního místa ve druhé desítce zemí (na počátku 90. let) na 35. místo. V konkurenceschopnosti jsme se zařadili na 40. místo ve světě, dokonce za Lotyšsko a Tunisko. Podle měřítek EU lze mezi chudé zařadit zhruba 800 tisíc našich občanů. Česká ekonomika dosáhla v r. 2009 – na počátku ekonomické recese – asi 80 % úroveň průměrné výkonnosti Evropské unie (měřeno přepočtem hrubého domácího produktu HDP na kupní sílu v jednotlivých zemích) a držela se na 17. místě. Od roku 1993 se za 18 let zvýšil státní dluh o 994 %.

Tab. 2: Vývoj státního dluhu České republiky.

Table 2: The development of the state debt of Czech Republic

Rok	Státní dluh (v miliardách korun):
1993	158,8
2000	289,3
2005	691,2
2006	802,5
2007	892,3
2008	999,5
2009	1 178,2
2010	1 341,1
2011	1 499,2

Zdroj: <http://email.seznam.cz/redir?hashId=4230611758&to=http%3a%2f>

Důsledky se negativně projevují ve výši finančních prostředků vydávaných státem na fungování zdravotního a sociálního systému a na vzdělání. Ročně to činí zhruba 20 % roční hodnoty HDP, což o sedm procent méně, než činí průměr Evropské unie. (Některé západoevropské země vydávají dokonce 30% roční hodnoty HDP.

Vláda vynakládá na vzdělávání zhruba 4,8 % HDP, přičemž průměr zemí EU přesahuje 6 % HDP. Podle tohoto kritéria patří ČR mezi sedm nejhorších zemí EU a to v době, kdy vyspělý svět opouští období industriální a přechází do postindustriálního období, ve kterém nové hodnoty vytváří kreativní výrobce silou intelektu.

Kvalifikovaná levná pracovní síla a daňové úlevy sice nalákaly po roce 1989 do České republiky mnohé zahraniční výrobce, kteří sem však většinou lokalizovali pouze svoje jednoduché, převážně montážní výroby. Je třeba v této souvislosti připomenout, že Česká republika patří k zemím do značné míry hospodářsky závislých na exportu. Zpracovatelský průmysl tvoří více než 80 % exportu a zaměstnává přes milion pracovníků. V hlavních exportních odvětvích pracuje přes 600 tisíc zaměstnanců. Přes polovinu českého exportu představuje vývoz strojů, včetně automobilů. Zhruba 83 % vývozu jde do zemí Evropské unie, přičemž více než 30 % jen do Německa. Po 10 % směřuje do Polska, Rakouska a na Slovensko. Když tyto údaje sumarizujeme, zjistíme, že více než polovina našeho exportu je určena sousedním zemím. Vlivem českých politických zahraničních aktivit na obrovský čínský trh v současnosti přichází pouze 0,5 % exportu a na ruský asi 2,5 %. Pro doplnění uvádíme, že do USA směřují jen dvě procenta exportu, do Francie pět procent a do zemí rozvojových ekonomik pouze tři procenta

Závislost na zahraničí vyplývá z toho, že zahraniční vlastníci mají v rukou skoro celý bankovní a pojišťovací sektor, zhruba 2/3 obchodních činností a nejméně ze 70 % i celý výrobní sektor. Rozhodují nejméně o polovině zaměstnanců, 75 % vývozu a až 90 % dovozů, jakož i o českých finančních úsporách. Ročně je do ciziny odvedeno na ziscích a dividendách kolem 150 miliard korun (6).

Závěr

- Dnešní turbulence je možné spojovat s tzv. formační krizí vázanou na dobíhání dlouhé deprese v rámci dlouhodobého Kondratjevova cyklu. Globální ekonomická krize zasáhla i naši republiku, kde je úroveň národního hospodářství značně závislá na exportu, v němž se projevuje nízký stupeň disperze. Vyspělý svět opouští období industriální a přechází do postindustriálního období, ve kterém nové hodnoty vytváří kreativní výrobce silou intelektu, což je u nás opomíjená skutečnost.
- Lidé, jejich znalosti, schopnosti a dovednosti, nápady, angažovanost a iniciativy jsou nejcennějším bohatstvím, které společnost má a předpokladem regionálního rozvoje.
- Snížení kupní síly nejpočetnější skupiny českého obyvatelstva se projevuje snížením nákladů věnovaných na rozvoj kvality lidských zdrojů a také snížením prostředků věnovaných na regeneraci a uvědomělé trávení volného času.
- Cyklický ekonomický pokles neznamená tedy jen recesy průmyslové výroby, snížení spotřeby obyvatelstva a pokles jeho životní úrovně, ale promítá se i do kvalitativní úrovně rozvoje regionů, kde limituje investice.

- 1) Při mechanické interpretaci dlouhých K-vln lze nástup další vlny, zřejmě již v globálním měřítku, očekávat cca v období 2015-25. Kolem let 2040-50 tak hypoteticky nastává vrchol cyklu, spojený s tzv. otevírací krizí (minulé 1871, 1917 či 1968), která nastoluje nové, klíčové, otázky. Podrobně:
 - CHALUPA, P., HÜBELOVÁ, D. (2007): Fázový společenský posun a Česká republika. Spisy PdF MU, sv. 108, Brno, s. 236, ISBN 978-80-210-4464-7
 - CHALUPA, P., Novák, S. (2010): Geografie a zdraví. Škola a zdraví pro XXI. století. Masarykova univerzita, Brno, 103 s. ISBN 978-80, 210-5207-9 (MU, Brno), ISBN 978-80-210-5207-9 (MSD, Brno). (Publikace vznikla v rámci VZ MŠMT -MŠM0021622421).
 - CHALUPA, P. (1993): Synergetic Conception of Regional population and Social-Democratic processes Taking Place in the Czech Republic. I. Geo Journal, s. 435-438, Helmsdt.
 - CHALUPA, P. (2003): Los procesos dinámicos evolutivos y los recursos humanos en la República Checa. In Revista educación y Pedagogía, ročník XIV., číslo 34, s. 195-213. Universidad de Antiquia, Colombia.
- 2) Na tuto skutečnost poukázal již Karel Marx. „Vlastníci kapitálu a obchodníci budou u dělníků podporovat a stimulovat potřebu kupovat jejich předražené výrobky, byty, domy, technologie, a to na drahé úvěry a hypotéky, které nebudou schopni splácet. Nesplacené dluhy nakonec způsobí bankroty bank, které bude nutné zestátnovat. Peněžní krize působí zpětným odrazem na průmysl a obchod.“ (Marx, 1952)
- 3) Před třiceti roky nezadlužené vyspělé státy Evropy investovaly do zdravotních a sociálních služeb a na důchody několikanásobně více, než činí nyní podíl nynějších zadlužených zemí z jejich HDP.
- 4) Pozornost je třeba v této souvislosti věnovat tzv. „měkkým dovednostem a schopnostem“ (*soft skills*), které se nedají vyjadřovat čísly a nemají pevné kategorie. Jako příklad lze uvést druh kvalifikace, délka praxe a charakterové vlastnosti zaměstnanců.
- 5) Pod slibem tzv. "zisku desetinásobku", tzn. zaručení investorům, že jim hodnota jejich kupónových knížek bude desetinásobně přeplacena, např. získala harvardská skupina kontrolu nad majetkem v hodnotě min. 60 miliard korun, v odhadní ceně roku 1994. (Připomínáme, že účetní hodnota neodpovídá hodnotě tržní, což znamená, že skutečná reálná hodnota aktiv získaných Harvardem se mohla pohybovat ve stovkách miliard.) V roce 1994

kontrolovala a dále manipulovala harvardská skupina s asi padesáti nejlukrativnějšími českými podniky. Až v roce 2003 došlo k obvinění z podvodu (V. Kožený a B. Vostrý), kteří již v té době byli v bezpečí na Bahamských ostrovech a v Belize.

- 6) V bankovníctví není v současnosti ani jedna banka v českých rukou. Např. Rakousko ovládá 98 % kapitálu v bankách. Podobně je to u pojišťoven, kde jich Rakousko ovládá 86 %. V automobilovém průmyslu rozhoduje Německo o 93 % výroby a v první dvacíce největších firem autoprůmyslu je jen jedna v českých rukou. Ve stavebnictví má 83 % Švédsko, především je to firma Skanska. Chemický průmysl zcela ovládají Poláci, např. Unipetrol, Synthos Kralupy, Paramo. V maloobchodě dominuje Německo, např. Kaufland, Makro, Penny Market, Lidl anebo Globus. V telekomunikacích má z 97 % nejsilnější pozici Španělsko. V ostatních neuváděných odvětvích průmyslu má nejsilnější pozici z 80 % Tchaj-wan.

Literatura

Blažek, M. 2009. Vývoj Ruska po rozpadu SSSR. Universita Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem, s. 154

Borecký, D. 2001. Úloha, vývoj a prostorový rozsah regionální politiky v ČR. Geografie XII, Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, sv. 161, řada přírodních věd č. 21 Brno 2001, s. 22 - 25.

Chalupa, P., Hübelová, D. 2007. Fázový společenský posun a Česká republika. Spisy PdF MU, sv. 108, Brno, s. 236, ISBN978-80-210-4464-7

Chalupa, P., Novák, S. 2010. Geografie a zdraví. Škola a zdraví pro XXI. století. Masarykova univerzita, Brno, 103 s. ISBN 978-80, 210-5207-9 (MU, Brno), ISBN 978-80-210-5207-9 (MSD, Brno). (Publikace vznikla v rámci VZ MŠMT - MŠM0021622421).

Chalupa, P. 1993. Synergetic Conception of Regional population and Social-Democratic processe Taking Place in the Czech Republic. I. Geo Journal, s. 435-438, Helmsdt.

Chalupa, P. 2003. Los procesos dinámicos evolutivos y los recursos humanos en la República Checa. In Revista educación y Pedagogía, ročník XIV., číslo 34, s. 195-213. Universidad de Antiquia, Colombia.

Ištók, R. 2003. Politická geografia. FHV a PV, Prešovská univerzita v Prešove, Prešov s. 391

Janoušková, E. Geografie cestovního ruchu – ideální prostor pro studium problematiky rekreačního využívání přírodního prostředí na VŠ. In: Rekreaace a ochrana přírody – ruku v ruce? Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2011. s. 56-59. ISBN 978-80-7375-507-2

Marx, K. 1952. Kapitál I. SNPL, Praha 1953, s. 774.

Skokan, L. 1998. Úvod do teorie geografie I. PdF UJEP, Ústí nad Labem, s. 142.

Tofler, A., Toflerová H. 2001. Nová civilizace. Třetí vlna a její důsledky. Nakladatelství Dokořán, Praha 2001, s 362

Rozvoj lidských zdrojů sociálních partnerů a motivace pro další vzdělávání. Učební manuál zpracoval kolektiv autorů. Praha: Vydala Českomoravská konfederace odborových svazů v rámci projektu „Posilování sociálního dialogu“ ve vydavatelství Educa Service; 2008; Web: www.cmkos.cz; ISBN 978-80-90391-78-9

A Transformed World National Intelligence Council, Global Trends USA. Dostupný na WWW http://www.dni.gov/nic/NIC_2025_project.html. [cit. 20.10.2011].

Statistical abstract of the united states 2000, washington, tbl. 1411. Dostupný na WWW <http://www.census.gov/prod/www/abs/statab.html>. [cit. 20.10.2011].

Průměrný počet zaměstnanců v národním hospodářství podle odvětví – oddíl OKEČ (fyzické osoby), 1995-2008 Dostupný na WWW <http://www.http://notes3.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/itisk/A1001D2F3F>. [cit. 12.10.2011].

Konsolidovaný plán podpory cestovního ruchu na rok 2010/2011 (2010). Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2010. 8 s.

<http://email.seznam.cz/redir?hashId=4230611758&to=http%3a%2f%2fwww%2ezvedavec%2eorg>

<http://email.seznam.cz/redir?hashId=4230611758&to=http%3a%2f>

<http://www.zvedavec.org/komentare/2012/04/4929-mala-abeceda-politicke-ekonomie.htm>

GLOBAL RECESSION – HUMAN RESOURCES AND REGIONAL DEVELOPMENT OF THE CZECH REPUBLIC

Summary

The global economic crisis has also hit our republic, where the level of the national economy is heavily dependent on exports, which shows a low degree of dispersion. Today turbulences can be associated with the so-called formation crisis coupled with expiring long depression in the framework of long-range Kondratjev cycle. Developed world is leaving the industrial and is passing into the post-industrial period in which the new values are produced by creative producer through the force of intellect, which fact is neglected in our country. The decrease of purchasing power of the largest group of Czech population express itself into reduction of the expenditures devoted to the development of quality of human resources and into reduction of the expenditures devoted to regeneration and to conscious usage of leisure. People, their knowledge, abilities and skills, ideas, commitment and initiative are both the most precious wealth that the society has and a prerequisites of regional development.

Prof. PhDr. Petr Chalupa, CSc.

Vysoká škola polytechnická Jihlava,
Katedra cestovného ruchu. Tolstého 16, 586 01 Jihlava,
E – mail: chalup10@vspj.cz

PhDr. Dana Hübelová, PhD.

Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií MeUv Brně,
Ústav demografie a aplikované statistiky. Gen. Píky 7, 602 00 Brno,
E – mail: dana.hubelova@mendelu.cz